

dr hab. Marek Delong, prof. PRz
Politechnika Rzeszowska im. I. Łukasiewicza
Wydział Zarządzania
Katedra Nauk Humanistycznych i Społecznych

Rzeszów, 10 lipca 2023 r.

**Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Karoliny Samborskiej-Zaleskiej**

**pt.: *Kształtowanie się systemu prewencji i zwalczania zjawiska handlu ludźmi
w Polsce w latach 1995-2012,***

przygotowanej pod kierunkiem naukowym

promotora dra hab. Macieja Cesarza

oraz promotora pomocniczego

dr Agnieszki Florczak

1. Wybór tematu i tytuł rozprawy

Zgodnie z uchwałą Rady Dyscypliny Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Wrocławskiego, która podjęła decyzję o wyznaczeniu mnie na recenzenta w przewodzie doktorskim mgr Karoliny Samborskiej-Zaleskiej, przedkładam recenzję dysertacji pt. *Kształtowanie się systemu prewencji i zwalczania zjawiska handlu ludźmi w Polsce w latach 1995-2012.*

Autorka rozprawy podjęła w swojej pracy próbę przeprowadzenia kompleksowej analizy działań podjętych i wdrożonych w ramach pierwszego etapu kształtowania się systemu prewencji i zwalczania zjawiska handlu ludźmi w latach 1995-2012. Skoncentrowała się na sposobie powołania i realizacji pierwszych w Polsce multidyscyplinarnych rozwiązań dotyczących tematyki handlu ludźmi do eksploatacji seksualnej i pracy przymusowej.

Słusznie zwróciła uwagę, że istniejące praktycznie od początków dziejów ludzkości zjawisko handlu ludźmi było teologicznie uzasadniane przez największe religie świata, jak również przez niektóre doktryny etyczne. Problem handlu ludźmi ma więc głębsze korzenie, co potwierdza praktyka deklarowanego uznania abolicjonizmu przy jednoczesnej eksploatacji drugiego człowieka na całym świecie (s. 15).

Należy zgodzić się ze stwierdzeniem mgr Karoliny Samborskiej-Zaleskiej, że handel ludźmi jest jednym z najtrudniejszych wyzwań w ogólnym kontekście badawczym ze względu na to, że nie poddaje się bezpośrednim i transparentnym ocenom (s. 13). Trudności te potęguje dodatkowo fakt występowania w nauce dwóch przeciwstawnych stanowisk badawczych: pierwsze z nich zakłada, że handel ludźmi jest stosunkowo nowym problemem, drugie zaś, że stanowi kontynuację wielowiekowego niewolenia ofiar w warunkach oficjalnie usankcjonowanego abolicjonizmu (s. 14).

Wybór problemu badawczego Doktorantka skonfrontowała z faktem, że „skuteczność zwalczania i prewencji zjawiska handlu ludźmi jest ściśle powiązana z jakością krajowych systemów eliminacji na terenie danego kraju (s. 22).

Przeprowadzone badania zostały właściwie usytuowane w dyscyplinie nauki o polityce i administracji, jednak ze względu na ich interdyscyplinarny charakter obejmują również takie dyscypliny jak: socjologia, prawo, historia, ekonomia oraz psychologia społeczna (s. 22-23).

Zastosowane przez Autorkę podejście badawcze jest trafne i właściwe, chociaż – jak sama podkreśliła – mocno oddziałuje na dobór środków, co utrudniło zbadanie handlu ludźmi w kompleksowy sposób. W konsekwencji dotychczasowe badania nie doprowadziły Jej do uzyskania odpowiedzi na kluczowe z punktu widzenia omawianej problematyki pytanie: „dlaczego wśród setek milionów osób, tylko określona część z nich pada ofiarą eksploatacji sprawców handlu ludźmi?” (s. 14-15). Podejście systemowe pozwoliło Jej jednak na zweryfikowanie tezy dotyczącej niedostatku badań nad handlem ludźmi w Polsce w ujęciu systemowym, więc słusznie zauważyła, że „w większości analiz skupiono się wyłącznie na ujęciu teoretycznoprawnym, dotyczącym polskiego prawa karnego, cywilnego czy rodzinnego” (s. 31-32).

Podkreśliła przy tym, że złożoność i dynamika zjawiska handlu ludźmi wymaga dokładnego przeanalizowania wielu obszarów działań państwa, wykluczając jednocześnie możliwość bezrefleksyjnego kopiowania rozwiązań stosowanych w innych państwach. Należy też mieć na względzie, że w okresie, który obejmuje analiza, Polska kształtowała system prewencji i zwalczania handlu ludźmi w wyjątkowo trudnych warunkach transformacji ustrojowej.

Przeprowadzając krytyczną analizę piśmiennictwa, przepisów, statystyk i studium przypadków mgr Karolina Samborska-Zaleska zauważyła, że nie ma na gruncie polskiej nauki opracowania monograficznego obejmującego całościowo instytucjonalny system przeciwdziałania i eliminacji handlu ludźmi. Z kolei w literaturze światowej dominują

publikacje ekspertów podejmujących tę problematykę w ramach badań jednostek naukowych i dydaktycznych, często w połączeniu z działalnością na rzecz organizacji pozarządowych i fundacji (s. 26).

Przedstawione przez Doktorantkę powody podjęcia wysiłku badawczego nad kształtowaniem systemu prewencji i zwalczania zjawiska handlu ludźmi w Polsce w latach 1995-2012 należy uznać za uzasadnione, zaś samą problematykę badawczą za istotną z punktu widzenia nauki i praktyki.

W związku z powyższym stwierdzam, że tematyka recenzowanej rozprawy doktorskiej została dobrana właściwie, a sam wybór dobrze wpisuje się w aktualne tendencje badawcze stanowiąc uzupełnienie szerszego zagadnienia zwalczania handlu ludźmi.

2. Dobór zagadnień, konstrukcja pracy

Uważam, że ramy analizy rozprawy zostały określone prawidłowo, a przyjęta cezura czasowa została pracy jest należycie wyjaśniona i uzasadniona. W 1995 roku powstała pierwsza w Polsce organizacja pozarządowa pomagająca ofiarom handlu ludźmi „La Strada”, która znacząco przyczyniła się do zmian w podejściu do systemowego „zagadnienia eliminacji handlu ludźmi przez polską administrację publiczną” (s. 20). Z kolei rok 2012 mgr Karolina Samborska-Zaleska słusznie uznała za wyznaczający „umowne zakończenie pierwszego etapu działań w zakresie utworzenia systemowego eliminowania handlu ludźmi w Polsce, wraz z realizacją zadań wiodącego dokumentu rządowego w powyższym względzie, tj. Krajowego Planu Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi na lata 2011-2012” (s. 21).

Struktura recenzowanej rozprawy odpowiada jej tytułowi. Sama dysertacja jest opracowaniem niezwykle obszernym (567 stron). Składa się z wykazu ważniejszych skrótów (s. 7-8), spisu tabel (s. 9-10), spisów wykresów, ilustracji i rysunków (s. 11), wstępu (s. 13-38), ośmiu rozdziałów merytorycznych (s. 39-520), zakończenia (s. 521-531) i bogatej, adekwatnej do objętości pracy bibliografii (s. 532-567).

Struktura jest właściwa dla tego rodzaju opracowań, a rozdziały zachowują właściwe proporcje. Spis treści jest czytelny i poprawny. Przyjęty przez Doktorantkę podział treści systematyzuje kolejność poszczególnych rozważań oraz ułatwia przechodzenie w toku lektury od treści ogólnych do bardziej szczegółowych.

We wstępie mgr Karolina Samborska-Zaleska zawarła charakterystykę problemu badawczego; uzasadnienie zastosowanego podejścia badawczego; zestawienie danych dotyczących handlu ludźmi w skali globalnej, które pozwoliło na ukazanie znaczenia

omawianej problematyki wiążącej się nie tylko z łamaniem praw człowieka i przestępczością zorganizowaną, ale również z jej konsekwencjami ekonomicznymi (s. 17); motywy własnego zainteresowania problematyką handlu ludźmi i doświadczenie praktyczne w tym zakresie; uzasadnienie cezury czasowej dysertacji; uzasadnienie wyboru problemu badawczego; jego usytuowania w zakresie nauki o polityce; opis metod badawczych, hipotezy głównej i dwóch hipotez szczegółowych (s. 24-25); siedmiu pytań badawczych; analizę krytyczną piśmiennictwa naukowego i stanu badań.

Wstęp kończy omówienie struktury rozprawy, w której każdy z ośmiu rozdziałów stanowi integralną część problematyki badawczej i uzasadnia podjęcie badań dotyczących przeciwdziałania i zwalczania handlu ludźmi w Polsce w latach 1995-2012 (s. 36-38).

Oceniając poszczególne rozdziały merytoryczne recenzowanej rozprawy doktorskiej należy zaznaczyć, że każdy obejmuje różne aspekty analizowanego zagadnienia. Pierwszy i drugi zawierają charakterystykę międzynarodowego systemu prewencji i zwalczania handlu ludźmi oraz zjawiska handlu ludźmi we współczesnych państwach świata.

W rozdziale pierwszym mgr Karolina Samborska-Zaleska przeprowadziła gruntowną analizę prawnych podstaw systemu instytucji prewencji i zwalczania zjawiska handlu ludźmi. Dążąc do ukazania znaczenia wymiaru legislacyjnego, pozwalającego ukazać zjawisko handlu ludźmi w kategoriach zbrodni, przeanalizowała uniwersalny system ochrony praw człowieka, odpowiednie regulacje prawne Rady Europy, Unii Europejskiej oraz Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie.

W rozdziale drugim przedstawiła definicje handlu ludźmi poszerzając je o uwarunkowania i formy handlu ludźmi w skali globalnej w kontekście badania porównawczego. Analizując instytucjonalne i prawne instrumenty prewencji i zwalczania handlu ludźmi wykorzystała dane Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (UNODC) oraz Biura ds. Monitorowania i Zwalczania Handlu Ludźmi Departamentu Stanu USA. Słusznie najwięcej uwagi poświęciła przy tym zagadnieniu wypełniania przez państwa europejskie minimalnych standardów dotyczących prewencji i zwalczania tego zjawiska.

Rozdział trzeci jest pierwszym odnoszącym się do sytuacji w Polsce. W sposób nie budzący żadnych wątpliwości co do kompetencji Autorki omówiono w nim podstawy prawne polskiej legislacji w kontekście ewaluacji przepisów, uporządkowania oraz ujednolicenia zakresu kryminalizacji zjawiska handlu ludźmi, z wyodrębnieniem podziału na pięć ogólnych okresów, poczynając od dwudziestolecia międzywojennego, a kończąc na roku 2010,

w którym przeprowadzono nowelizację kodeksu karnego, dostosowującą polskie prawodawstwo do międzynarodowych wymogów w zakresie przeciwdziałania handlu ludźmi.

W rozdziale czwartym Doktorantka przedstawiła formy i zakres eksploatacji ofiar handlu ludźmi w odniesieniu do obywateli Rzeczypospolitej Polskiej oraz wykorzystanie cudzoziemskich ofiar handlu ludźmi w Polsce. Wskazała przy tym sektory gospodarki szczególnie podatne na wiktymizację ofiar, działalności inklinujące przypadki penalizacji w ramach niekonwencjonalnych sfer zarobkowych omawiając również hipotetyczność występowania w Polsce zjawiska nielegalnej transplantologii.

Kolejny rozdział zawiera analizę programów systemowych działań z zakresu przeciwdziałania i zwalczania handlu ludźmi o charakterze rządowym, czyli przede wszystkim Krajowych Programów Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, przekształconych w 2009 roku w Krajowe Plany Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi. W rozdziale piątym ujęła również analizę realizacji zadania zleconego i finansowanego z budżetu państwa „Prowadzenie Krajowego Centrum Interwencyjno-Konsultacyjnego dla Ofiar Handlu Ludźmi” (KCIK) oraz „Programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi (cudzoziemca)”.

Rozdział szósty stanowi trafną analizę działania polskich instytucji kluczowych w obszarze zwalczania i przeciwdziałania handlu ludźmi, poszerzoną o proces koordynowania przez wojewodów działań w zakresie włączenia do systemu eliminacji handlu ludźmi instytucji i jednostek organizacji pomocy społecznej.

W rozdziale siódmym znajduje się charakterystyka prokuratury i wymiaru sprawiedliwości, w kontekście procesu poszerzania posiadanych kompetencji i aktualizacji wiedzy według „Wskazówek metodologicznych dotyczących postępowań w sprawach o handel ludźmi”. Autorka wzbogaciła treść rozdziału analizą funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych dotyczących handlu ludźmi do 2012 roku.

W ostatnim rozdziale omówiła w sposób interesujący i podkreślający Jej kompetencje merytoryczne i praktyczne współpracę organizacji pozarządowych z administracją publiczną w zakresie prewencji i zwalczania handlu ludźmi uznając je za podmioty scalające całokształt systemu przeciwdziałania i prewencji zjawiska handlu ludźmi w Polsce i podkreślając subsydiarny charakter ich działalności względem państwa.

W zakończeniu w prawidłowy sposób Doktorantka podsumowała wyniki przeprowadzonych badań i zweryfikowała hipotezy. Zamknęła je stwierdzeniem, że utworzony w latach 1995-2012 system, mimo dość skromnych nakładów kadrowych

i środków budżetowych, ustawił Polskę „w jednym szeregu obok państw wypełniających minimalne standardy systemowej eliminacji handlu ludźmi i praktyk niewolniczych” (s. 531).

Strukturę rozprawy oceniam jako prawidłową i odzwierciedlającą najważniejsze zagadnienia omawianej problematyki.

3. Ocena metodologiczna i merytoryczna

Recenzowana praca doktorska stanowi trafną i wartościową analizę systemu prewencji zwalczania zjawiska handlu ludźmi w Polsce w latach 1995-2012.

Zawarte w niej rozważania dowodzą, że mgr Karolina Samborska-Zaleska jest znawcą analizowanej problematyki, a założony cel został osiągnięty, co potwierdza lektura opracowania.

Poszukując odpowiedzi na pytania badawcze Autorka skorzystała z wielu różnorodnych metod badawczych: metody prawno-dogmatycznej, analizy systemowej i instytucjonalnej, metody komparatystycznej, analizy dyskursu oraz metody historycznej. Wielorakość zastosowanych metod badawczych słusznie uzasadniła „pojemnością tematyczną zagadnienia związanego z kształtowaniem się systemu prewencji i zwalczania handlu ludźmi” (s. 24).

Główną hipotezę rozprawy stanowi założenie, że Polska przez blisko dekadę nie miała długofalowej strategii prewencji i zwalczania handlu ludźmi, a sam proces kształtowania się podejścia do tego problemu był związany z opracowaniem i wdrażaniem najważniejszych dokumentów rządowych: Krajowych Programów Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, a w dalszej kolejności Krajowych Planów Działań Przeciwko Handlowi Ludźmi. Rozszerzeniem hipotezy głównej są dwie hipotezy szczegółowe. W pierwszej założyła, że prace najważniejszego podmiotu rządowego działającego w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, czyli Międzyresortowego Zespołu ds. Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, można uznać za efektywne biorąc pod uwagę instrumentarium, jakim wówczas dysponował. Druga hipoteza szczegółowa głosi, że nowe standardy i działania w ramach systemowego zabezpieczenia praw i potrzeb ofiar handlu ludźmi w Polsce pojawiły się wraz z utworzeniem rządowego Krajowego Centrum dla Ofiar Handlu Ludźmi i powiązanego z nim „Programu wsparcia i ochrony ofiary/świadka handlu ludźmi”. Zweryfikowanie poprawności hipotez umożliwiły Autorce trafnie sformułowane pytania badawcze.

Wyłożona metodologia badań (s. 35) umożliwiła realizację założeń badawczych (s. 24-25), więc przedstawione hipotezy i metody oceniam pozytywnie.

Bibliografia recenzowanej rozprawy została zapisana na 36 stronach (s. 532-567), jednakże mniejszą czcionką niż tekst główny, więc w zupełności odpowiada problemowi badawczemu i jest znakomicie dobrana do rozprawy o tak znaczącej objętości. Składa się z piśmiennictwa obejmującego monografie, artykuły naukowe i wywiady (291 pozycji), aktów prawnych (167 pozycji), źródeł internetowych (321 pozycji), innych źródeł (50 pozycji). Bibliografia została sporządzona właściwie. Jej dobór również należy uznać za poprawny i uzasadniony. W toku wywodu znajduje ona właściwie wykorzystanie.

Z bogatego i różnorodnego materiału źródłowego Doktorantka wydobyla zagadnienia właściwe dla problematyki rozprawy, krytycznie je analizując i opisując. Potrafiła je odpowiednio sklasyfikować i zinterpretować, odróżniając kwestie ważne od mniej istotnych. Zdołała je także usytuować i rozważyć w kontekście szerszego problemu handlu ludźmi. Dlatego Jej analizę cechuje krytycyzm i rzeczowość, a samą rozprawę obiektywizm i klarowność wykładu. Ma ona bogatą treść i starannie udokumentowane wnioski i twierdzenia. Mgr Karolina Samborska-Zaleska wykazała się dużymi umiejętnościami badawczymi i udowodniła, że potrafi opracować wartościową pod każdym względem rozprawę doktorską.

Doktorantka posiada rozległą wiedzę w analizowanej tematyce. Poprawnie wyciąga wnioski i charakteryzuje wybrany temat, co świadczy o opanowaniu całości materii związanej z problemem handlu ludźmi.

Badania naukowe zorientowane na przygotowanie dysertacji doktorskiej zostały przeprowadzone sumiennie i rzetelnie. Właściwie przeprowadzona kwerenda źródeł i literatury przedmiotu podnosi wartość naukową dysertacji. Tekst jest spójny merytorycznie, kolejne kwestie są ze sobą właściwie powiązane.

Konkludując, nie wnoszę innych zastrzeżeń dotyczących toku badań przeprowadzonych przez Doktorantkę. Stwierdzam przy tym, że recenzowana rozprawa zasługuje na pozytywną ocenę merytoryczną i metodologiczną.

4. Ocena formalna rozprawy

Pod względem formalnym praca nie budzi najmniejszych zastrzeżeń. Dotyczy to zarówno strony językowej, jak i redakcyjnej. Narracja w pracy jest spójna, a język komunikatywny, co powoduje, że praca stanowi atrakcyjną lekturę. Korekta autorska została przeprowadzona starannie.

Doktorantka opanowała techniki pisania pracy naukowej na wysokim poziomie. Nie mam zastrzeżeń do warsztatu zaprezentowanego w spisie treści i odsyłaczach. Źródła zostały

wykorzystane z zachowaniem poprawności metodologicznej. Autorka właściwie posługuje się terminologią stosowaną w ramach dyscypliny nauki o polityce i administracji. Swobodnie porusza się w literaturze przedmiotu. Chętnie zajmuje własne stanowisko i zdecydowanie wyraża swoje poglądy.

Przypisy są dobrze skonstruowane, zawierają odniesienia do relewantnych dokumentów i literatury. Praca jest nimi obficie opatrzona, same odwołania są właściwie dobrane, a przywoływane stanowiska rzetelnie przedstawione. Generalnie, warsztat naukowy rozprawy nie budzi zastrzeżeń.

5. Problemy do wyjaśnienia

- Nowe kierunki zjawiska handlu ludźmi w Polsce po 2012 roku,
- Operacja „Terra Promesa”.

6. Konkluzja końcowa i ocena końcowa

Doktorantka postawiła sobie zadanie ambitne, które w pełni zrealizowała, wykonując przy tym ogrom pracy badawczej.

Uważam, że rozprawa doktorska autorstwa mgr Karoliny Samborskiej-Zaleskiej pt.: *Kształtowanie się systemu prewencji zwalczania zjawiska handlu ludźmi w Polsce w latach 1995-2012*, spełnia wymagania określone w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t. j.: Dz.U. z 2017 roku, poz. 1789, ze zmianami, w związku z art. 179 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku – Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie i nauce – Dz.U. z 2018 roku, poz. 1669), tj.:

- stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego,
- wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w dyscyplinie nauki o polityce i administracji,
- potwierdza umiejętność Doktorantki w zakresie samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

W związku z powyższym jako recenzent niniejszej pracy, wnioskuję o jej dopuszczenie do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

